

ÖRDÖGH SZILVESZTER

Följegyzések egy közép-európai életrajz margójára

MOCSÁR GÁBORRÓL

(Nem szoktam emlékezést írni. Úgy érzem, nem jött el az ideje, nem értem még meg hozzá. Az emlékiráshoz távlatosság szükséges, nyugalomba halmozódott-rendeződött tapasztalatok, pontos, tényszerű visszaidézés, lehetőség szerinti elfogulatlanság. De leginkább: kételkedéssel mérlegelt fölbecsülése annak, hogy az emlékezés közérdeklődésre, közhasznúságra számot tarthat-e. Tehát vártam, várok. S közben kérés érkezett hozzám a főszerkesztőtől: a Tiszatáj 50 éves jubileumán emlékezzem, emlékeztessenek Mocsár Gáborra – rugalmasan megszabott terjedelemben. Őszintén és előre megvaló, nem ígérhetek eszményeimhez hű memoárportrét. A főttebb jelzett magánkritériumaim közül a távlatosság talán meglenne, mivel Mocsár Gábert 32 éve, 1965-ben ismertem meg – egy emberöltő –, és barátinál szorosabb kapcsolatunk haláláig megmaradt, annak is lassan kilenc éve már. A pontos, tényszerű visszaidézésre tehetségem szerint törekednék – a bennem halmozódó tapasztalatok azonban egyelőre nem akarnak nyugalomba rendeződni, s vállalnom ildomos az elfogultság szeplőjét is. A töredékesség, az esetleges – „demagógiának” is vélhető – indulatosság miatt hát előre megértést és elnézést kérek a tisztelt Olvasótól. Attól a mára talán kevéstől, aki ezt az emlékezést Mocsár Gábor életének és művének méltánylandó, feledéstől megóvándó jelzéseként értékeli. Attól, aki olvasta egykor, netán ismerte is Mocsár Gábert – s erre jó érzéssel ma is emlékezik. Ugyanis nincs szemernyi illúzióm sem: *embert fölhasználó* – és használtként szenvtelenül, *mert praktikusán*, szemétre vető – időket élünk a reményes változások óta. Tapasztalásaim – ritka kivétellel – egyértelműen jelzik: itt és most (és holnap és holnapután) nem AZ EMBER és közösségének életminősége, hanem teljesítményének piacversenyos profithozadéka a fontos. Ha valamikor, hát most *végképp* el akarják törölni a múltat, anélkül, hogy józsefattilásan bevallanánk, anélkül, hogy a korábban szinte *agyonszavalt* költemény, A Dunánál gyémántegyszerű sorait szembesítő mértékül megtartanánk... Ennyit tékozló s együgyű előszó gyanánt.)

Mai *toplístás* fejlődésünk közepette értelmetlennek és nevetségesnek tűnhet, ha főlisorolom néhai Mocsár Gábor könyveinek a címét: *Forró napok; Ördögdomb; Egy párttitkár följegyzései; Nyitott tenyér; Pirostöví nád; Fecskék és Miatyánk; Nálunk vidéken; Kerek egymillió; Pávatoll; Fekete csónak; Égő arany; Gyémántper; Ég alatt, föld felett; Ki vágta fejbe Hudák elvtársat?; A Város és a Fejedelem; Sziklából víz; Délibábjaim városa; Kék barlang; Eleitől fogva; Minden időben; Részletek egy közép-európai életrajzból...* Dacos okkal soroltam föl: legalább itt, ebben a jubileumi folyóiratszámomban visszaköszönjenek. (Kinek is?) Mocsár Gáborra ugyanis nem emlékezünk, mert Mocsár Gábert *is* – könyveivel együtt – mintha elfelejtettük (elfelejthettük) volna. Ahogyan sokakat Raffai Saroltától Ratkó Józsefig, Garai Gábertól Váci Mihályig, Simon Istvántól Zám Tiborig, Maróti Lajostól Kamondy Lászlóig, *horribile dictu* Darvas Józseftől Dobozy Imrétől, Gerelyes Endrétől Galambos Lajosig... A diktált (és divatos) amnézia ugyanaz, mint az 50-es évektől a 80-as évekig a Máraira, Hamvasra, Zilahyra, Bibóra – s némely

szerzők némely műveire – vonatkozó. Csak az iránytű változott. (Erről alább adat-értékű anekdotát adok közre.) *Közös szegény* ez, a szintén feledett Galgóczi Erzsébet *Közös bűn* című regénye után.

1969-ben vagy 70-ben Mocsár Gábor a híres-neves Eötvös Kollégium meghívott vendége volt. Batsányi nagy versének szállóigévé vált sorát citálva, szemüvege fölül a diákságot provokálva-fürkészve, a maga sajátosan komoly ironiájával mondta: ha egyszer már érvényes volt, hogy vigyázó szemünket Párizsra kell vetnünk, akkor nem érti, miért kell a fővárosokat cserélni? Moszkva ugyanis nem Párizs...

Nem tudom, ma – éppen 76 évesen – mit mondana. Akár Debrecenben, akár Szegeden. Az bizonyos, hogy ma sem élne Budapesten. Konokul vidéki volt, az akart maradni – mert nem hitt a főváros „megváltó” erejében, annál inkább a vidéki Magyarország történelmet meghatározó valóságában. Szegeden előbb egy kétszobás, majd egy háromszobás tanácsi lakása volt. Megözvegyülvén visszament Debrecenbe, kicsinyke másfél szobába. Nem tudom: a folyvást emelkedő rezsi mellett jutna-e neki naponta 1 üveg rizlingre?

Évtizedes beszélgetéseink során próbáltam vele elhitetni, már-már akaratosan követelve, hogy ő lehet-lehetne ennek a kornak a nélkülözhetetlen Mikszáth Kálmánja. Ugyanis nem tudott nem ironikusan szemlélődni, képtelen volt bölcsesség-gyanús humor nélkül élni, szarkasztikus, karcos, gyakorta gunyoros látás- és írásmódja majdnem minden írását (beleértve szociográfiáit, publicisztikáit, de a fölszólalásait is) meghatározta. Mindenáron le akartam beszélni önéletrajza megírásáról, mindenáron rá akartam beszélni egy *új* Beszterce ostroma megírására. Önéletrajzát – a három vaskos kötetből kettő jelent meg, a harmadik máig kéziratban van – megírta, lezárta a végzetes betegség előtt néhány nappal. Az *új* Beszterce ostroma már soha és sehol. S én töprengve kérdezem a téli csöndtől: *scripta manent?*

Hajdan – ma már így muszáj fogalmazni – volt egy Új Írás című folyóirat, s annak volt egy kezdeményezése Kazinczy nyomán: írják meg az írók-költők (igaz, nem Kufstein fogságában – bár Kazinczy sem ott írta, mert ott a Fogságom naplóját írta) *pályájuk emlékezetét*. Mocsár Gábort is felkérték, s megidézte ő is pályája emlékeit. Az írásokat a szerkesztői szándék szerint korhű fényképekkel illusztrálták. Mocsár Gábor – nyírmártonfalvai bejegyzéssel, *vákáncsos*, azaz erdőtelepítő család sarjaként született – nem tudott „produkálni” gyermek- és ifjúkorából fotókat, mert *arra nemigen járt fényképész*. Ilyen is volt az 1920-as évek Magyarországa. De mindezeket megírta hiteles novellákban ő maga (Ádám erdeje, Kútásás, Hetvenen mezítláb). Ezt a valóságot a történelmi fejlődés megváltoztathatja – de a megbízható történetírás és a történelmi emlékezés nem selejtezheti ki.

Botrányos ember volt. Ezt is megírta sokszor, talán többször, mint illett s kellett volna. Már az is botrány volt, hogy író lett. Egy nyírmártonfalvi senki-gyereke, egy szakmunkás, egy véletlenül újságírónak *kiemelt*, egy győri napilap-főszerkesztő, 1956 forrongó heteiben-hónapjaiban a Szabad Nép szerkesztő bizottságának tagja. Egyetem nélkül, fölnevelő könyvtárszoba nélkül, nyelvtudás nélkül. S bizony mindenütt baj volt, baj lett vele. Mert akármennyire megbízható (párttag, abszolút káder: szegény sors, munkás-paraszt származás), mégis megbízhatatlan. El kellett távolítani az általa megújított Alföld című folyóirat főszerkesztői székéből, 1967-ben meg kellett vonni a bizalmat a Tiszatáj rovatvezetőjétől. (Jellemző: formailag az *olajipartól* ment nyugdíjba – méltányolták a honi olajipar szociográfiai föltárását, pedig ott is *politikai* darázsfszék-bolygatott meg.) És bizony ivott, és megesett, hogy berúgott. És fölszólalt – italo-

san is. Mondta-mondta a magáét plebejus indulattal, kurucos önérzettel, megátalkodott népi szocialistaként. Bizony: kínos helyzeteket tudott előidézni, feszengtek benne az óvatos józanok.

Volt idő – a manapság diktatúrává egyneműsített, összetettségében vétkeken leegyszerűsített évtizedekben –, amikor félni kellett és lehetett tőle. Hogy vajon mit mond, mire utal. 23 éves, szoros ismeretségünk alatt sosem tapasztaltam, hogy ő félt volna. Az igazát (a véltet és a valósat), a megtapasztalt ellentmondásokat és hiteltelenségeket mondta, magyarázta, morfondírozta, rejtve fölmutatta (Aesopus a Dunán), ritkán kiabálta is. Mindenhol következetesen. *De nem félt*, mert nem csupán elhitte, de akarta is, hogy itt demokrácia, *igazi szocializmus*, egyenlőségelvű társadalom és önérzetes nemzet legyen. Ami az övé is.

Valószínű, hajlíthatatlan igazságérzete és valóságismerete miatt engedhette meg magának (hajlamán túl) a szatirizálást. (Olyat is, hogy a 60-as években *éllel* írta le: *konyec filma*.) Természetesen, közemberien, hétköznapien. Amilyen nyugodtsággal, *poén nélkül* egyik közeli rokonom válaszolt hogyléte felőli kérdésemre: „élünk, mint hal a szatyorban”. Ahogyan arcrezzenés nélkül mondta, amikor említettem, hogy eljön-e a tudós Bálint Sándor temetésére: Bálint Sándor se megy majd el az övére, hát nem jön. Szemléletében, stílusában derűs-indulatos realista volt. Nem akart sem formabontó, sem formaújító lenni. Történetben gondolkozott, amikor irodalomban gondolkozott. (Tagadhatatlan: nem csupán alanyban és állítmányban.) Úgy vélhette, hogy ezen a tájon történetekből áll össze a történelem. Publicisztikus, anekdotizáló történeteivel – némely mai ítések szemében – talán „kijátszotta magát” a halála utáni jövőből. Stílusán és ideologikusan is. De azt hiszem: ő ezzel nem foglalkozna ma, mert *nem ezzel foglalkozna*.

Temetésén, 1988. december 13-án, Luca napján, egyik búcsúztatója a gyér számú gyászolók között a gémberítő hidegben, a debreceni nagyerdei temetőben olyasmit mondott – lelkesen utalva a lavinásan megindult változásokra –, hogy Mocsár Gábor elégtételesen örövendene, ha élne. Bizonyára örövendett volna. De szinte kizárt, hogy ma is örülne...

1966-ban megjelent szatírákönyvét, a Pávatoll címűt így dedikálta: „csak hogy ki ne maradjon a pávatoll, talán az segít”.

Azt gondolom, izzig-vérig közíró volt. Közösségi és közösségért író ember. A mából visszatekintve, talán tévedett. S hozzáteszem azonnal: talán nem. Művei – valószínűleg – nem maradnak fent, mert szerves anyagként elbomolva beleenyésznek tápláló erővé válna a lomhán humuszosodó, kérgesedő történelembe. A leendő távlat paradox módon fogja igazolni, hogy szinte nyomtalanul elmúlva mégsem múlt el nyomtalanul. Ezen a tájon ugyanis a névtelen nép nélkül sosem tudott volna megmaradni a nevekhez kötött nemzet. Egyszer egyik könyve kapcsán – két másik, azóta szintén feledett író művéről is szólva – azt adtam bírálatom címének, Petőfi versére utalva: hogy *Tisztelet a közkatonáknak*.

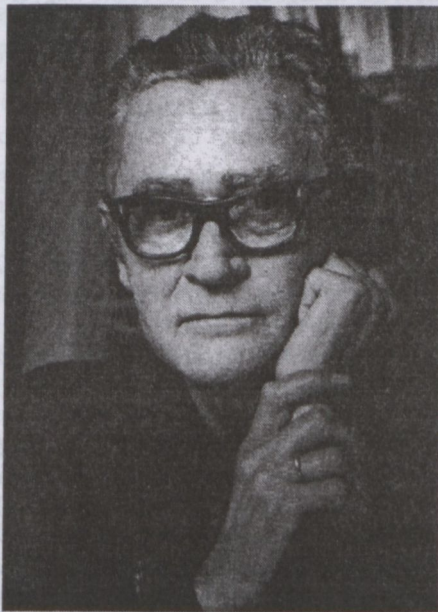
Már-már romantikusan változó életsorsa volt. Magánéletéről alig írt, mintha szermérmes, szinte szégyenlős lett volna. Két – történelem-katalizálta – válassal, régi szerelem újjászületésével, szintén kétszer. Sírja ma némán mutat elbeszélhetetlen tragédiát is: 1956-ban megbetegedett, ideggondozóban élt feleségének és közös, infarktuszban meghalt fiuk hamvai koporsója fölé vannak temetve. Kaján szomorúsággal mondaná talán: elég jó regénytéma.

Büszke volt rá, hogy egy műve – és annak tévéváltozata – miatt interpelláció volt a 60-as évek közepén abban a parlamentben, amelyben, mert nem volt, nem is lehetett

igazi parlament, eladdig interpelláció sem volt. Nagyobb dicsősége volt ez, mint 1968-ban kapott József Attila-díja. (A mindig kontraszelektív díjazásról pedig az volt a véleménye: mivelénk a díjakat *adják*, nem pedig *kapják*.)

Kedvderítő, egyszeri jelenségéről sokat mesélhetnének vendéglők, csárdák, talponállók, restik – vidéki könyvtárak és könyvtáros szépasszonyok. Márkás, régi írógépe is mesélhetne, s az „öregbot” is, amivel egyre kínzóbb lábfájásai miatt utolsó évtizedében járt. Tacsó Paji kutyája is mesélhetne, szatymazi szőleje is, aminek rövid ideig „földbirtokosa” volt. (Dehát el kellett adni, mert a szőlőből bor lett, a bort pedig meg kellett inni. Ezt a metamorfózist egy idő után nehezen viselte el Irma asszony.)

Megakadok a szónál, hogy *mese*. Írt egyszer egy karcolatot Mesemánia címmel, és rádiójátékot is, aminek ő maga volt a narrátora: Nem mese ez, gyermek. Pedig, visszarevédve a mából, mintha sok minden mese lett volna, holott tudhatjuk, nem volt az. Ars poetica helyett írta meg Kútásás című novelláját. A félig beomlott, poshadt, bűdös vizű kút helyett újat kellett ásni a tanyán. Ő, a legkisebb fiú is részt vett a munkában az első világháborúból való gyalogsági ásóval. Sőt: neki, mint legkisebbnek kellett a hatmasszá mélyített gödör legalján maradnia, amikor már megjelent a víz. Az akácából eszkábált koszorúban ugyanis nem fért volna el más. S ő, dideregve az iszapos vízben, a földmélység hidegében, lapátolta a vödörbe az iszap sűrjét, hogy sülyedjen minél mélyebbre a koszorú, fakadjanak meg minél mélyebbről a tiszta víz erei. Vacogott, de dolgozott serényen, mígnem édesanyja sikoltozására ki nem húzták az immár megindult kút jégvermes gödréből. Meleg ruhákkal, dunyhákkel betakargatták, de ő vigasztalhatatlanul sírt. A kisásót a kútban felejtette. „Ma is ott van, annak a kútnak az iszapjában.” S így igaz ez, ha nincs is már meg az a kút. De tudjuk, hogy volt, és tiszta vizet adott.

MOCSÁR GÁBOR